

KİTABI-DEDE GORGUD'UN LEKSİKASI ÜZERİNE

Kamil Veli NERİMANOĞLU

I. *Kitabi-Dede Gorgud*'un (*KDG*) leksikası çohsepkili tehlil, araşdırma predmetidir. *KDG* leksikası hem şifahi-folklor, hem de yazılı edebi dilin söz hezinesini eksetdirir. Her iki sepkinin ana prensiplerini müeyyenleşdirmeden *KDG* leksikasını araşdırmag çetindir.

Her şeyden önce *KDG* folklor dilinin temel örnevidir. Her halgın öz dilinde yaranan folklor ana dilinin ebedi yaddaşdır ve eslinde dilde olan her sözün el dilinde müeyyenleşen, sabitleşen ve deyişen ele bir deyeri var ki, mehz o deyer sözün mahiyetini açmagda açar rolunu oynayar. En gedim sözler, ana kökler folklor dilinde pervazlanır. İlkin folklor örnekleri olan sehrli kelmeler, söylemeler, şaman neğmeleri, emek ve merasimlerle bağı kelmeler sözlü edebiyatın bünövresidir.

Folklor dili, insanın gezavü gederle, Tanrı ile, ilahi güvve ile ünsiyyet dilidir. folklor dili insanla insanın en yetkin, doğru-dürüst, tebi ünsiyyet yoludur. Folklor dilinin sadeliyi içinde dilin sonsuz mürekkebliyinin potensial güvvesi-mayası yaşayar. Milli-etnik, etnografik, psiholoji, estetik, sosioloji, antropoloji özelliklerin kaynağı, me'bedi olan folklor ele bir fenomendir ki, ister mifolog, ister filosof, isterse etnograf ve ya yazıçı ondan yan keçe bilmez.

Bu me'nada Türk folklorunun tebi ifade forması kemiyet ve keyfiyyet deyerlerinin yekunu olan dastanlardır. Dastan sintezdir ve özünde musigi, regs, hareket özelliklerini birleşdirir.

KDG ehateliliyi, kontinium genişliyi, kod mürekkebliyi, leksik-semantik rengarengliyi ile yalnız Oğuz dilleri üçün deyil, bütün türk dilleri üçün ciddi ehemmiyet daşıyan söz seneti abidesidir.¹

KDG, şübhesiz ki, hem de yazılı edebi dil örnevidir. Hazırki elyazmalarını XI yüzillik hesab eden tedgigatçılar (Ş. Cemşidov, T. Hacıyev) tamamilе hağlıdır ki, bu elyazma da sonradan köçürülmüş variantdır. Dastanın dilinde işlenmiş ereb-fars sözleri, yazı medeniyyeti ile bağı gelib-klişeler, yazı üslubu ünsürleri bu abideni hem de yazılı medeniyyetin predmeti kimi zerurileşdirir.

¹ Bah: H. Koroglu, *Oguzskiy geroičeskoy epos*, M. 1976; E. Demirçizade, *Kitabi-Dede Gorgud Dastanlarının Dili*, Bakı, 1959; Ş. İbrayev, *Poetika Oguzskogo Geroičeskogo Eposa*, Almatı, 1997; F. Gözelov (Bayat), *Oguz Dastanı: Tarihi-Mifoloji Kökleri, Teşekkülü, Spesifikası* (doktorlug dissertiyası), elyazma, Bakı, 1995; M. Gasımlı, *Aşığı Seneti*, Bakı, 1996.

Çohgatlı, çohlaylı *KDG* leksikası mifik gati, yazıyagederki gati ehate etmekle yanaşı, hem de türk-islam medeniyetinin intişar tapdığı zamanı, tecrübeni ehate edir.

Leksikada teccessümünü tapan arhetip layla, gedim türk etnik-psiholoji, mif-dastan layı üzvi şekilde birleşdiyi üçün *KDG*'un lüğet terkibi türk leksikologiyası tarihi üçün hüsusi ehemiyet daşıyır.

2. Son araşdırmalara göre 3000 geder (degig olarak 2721)² sözü ehate eden *KDG* leksikası Oğuz tarihini, dünyagörüşünü, düşüncesini, heyat tarzını ihtiva edir. *KDG* dilinde işlenen frazeoloji birleşmeler leksikanın terhib hissesi kimi ayrıca ehemiyet daşıyır.

KDG lüğətinin tesviri bahımından O. Ş. Gökyayın sözlüyü hüsusen ehemiyetlidir.³ Görkemli gorgudşünasın zengin materialı esasında çağdaş tarihi leksikografiyanın teleblerine cavab veren, mügayiseli-tarihi metodun müasir sistemi üzre hazırlanacak *Dede Gorgud sözlüyü*, teessüf ki, hele de hazırlanmamışdır. Bu bahımdan *KDG* sözlerinin tekstoloji bahımdan degigleştirilmesi (M. Ergin, O. Sertkaya, T. Tekin, Ş. Cemşidov, S. Elizade, V. Adilov, U. Karasoy...) sahesinde, *KDG* sözlerinin leksik-semasioloji tehlili bahımından (T. Hacıyev, V. Aslanov, N. Hudiye, İ. Memedov, M. Penciyev ...), dialektlerle mükayise bahımından (E. Ezizov), oğuz-gıpçag müvaziliyi bahımından (N. Ceferov), statistik metodla öyrenilmesi bahımından (K. Veliyeva, M. Mahmudov, C. Öztelli ...), üslubi-poetik bahımdan (K. Veliyev, Ş. İbrayev, E. Elibeyzade ...), sözlerin menşeyi bahımından (E. Piriye, C. Öztelli), öyrenilmesi, tedgigi bahımından aparılan araşdırmaları geyd etmek zeruridir.

3. *KDG* nin leksik menzeresi bele ümumileştirile biler:

1. *Ümumişlek sözler*.

2. *Terminoloji leksika*.

3. *Nomenklatur leksika*.

1. *Ümumişlek sözler* Oğuz türkcesinin, hüsusile Azerbaycan türkcesinin esas lüğət fondu ile uyğun gelir. Arhaik leksika ağız ve şivelerde bu gün de yaşamagdadır. Ekseriyyeti teşkil eden ümumişlek sözler valentliyi, mecazıyaratma imkanlarının genişliyi ile seçilir. Bu tipli sözler me'na genişlenmesi-daralmasını, birleşme imkanları ve s. semasioloji proseslerin öyrenilmesi üçün çoh ehemiyetlidir.

2. Terminoloji leksika mühtelif saheleri ehate etse de esasen üç grubu ehate edir. a) teserrüfat-igdisadiyat; b) herbi-dövletçilik anlayışları; c) dini leksika.

Bu grupların her biri haggında geniş danışmag olar. Terminlerin formalaşması cemiyetin inkişafı ile bağılı olduğu üçün burada inkişaf seviyyesi. deyişme-dialektika

² Bah. Cahit Öztelli, "Dedem Korkut Kitabının dili üzerine bir deneme", *Bilimsel Bildiriler-1972*, Ankara, 1975, s. 203-207.

³ O. Ş. Gökyay, *Dedem Korkutun Kitabı*, İstanbul, 1974.

nezere alınmalıdır. Peşe-senet leksikası da, terminleşme prosesi hele tam keçe bilmeyen sözler de bu grupta tehlike celb oluna biler.

3. *Nomenklatur leksika KDG* lüğedinin hüsusi terkihi hissesidir. Burada onomastik vahidler, hüsusile toponimler, antroponimler, etnonimler, elece de oronimler, teonimler, mifonimler nezerde tutulur. Etnokulturologiya, tarihi coğrafiya ve ümumen tarih için hüsusi ehemmiyet kesb eden hüsusi leksika sahesinin statistik hesablamalara söykenen faktları, elece de mügayiseli tehlike nümuneleri çok ehemmiyetlidir. Özellikle *KDG*'un bedii-poetik eser olmagla yanaşı tarihi salname ehemmiyeti daşımalarının bir tesdigi de yer, tayfa, insan adlarıdır. Bu adlar dastanın reallığı müstevisidir. Derbend, Elince, Berde, Dereşam, Gence, Bayburt, Düzmürd, Göyce, Gazılığ, İstanbul, Ağ kaya, Karadağ ... kimi yer adları, Bayat, Gayı, Oğuz, Gıpçag, Üç Ok, Boz Ok, Türkmen ... kimi tayfa-halg adlarının, Gamğan (Gamhan), Bamsı Beyrek, Gorgud, Egrek, Duha Goca, Gutlu Melek, Gıyan Selcug ... kimi insan adlarının mühtelif sepkili tehlike etnogenezi problemlerinin helli için de ehemmiyetlidir.

4. *KDG* leksikası me'na inceleşmesi-semasioloji bahımdan da önemli rol oynayır. Struktur-semantik tehlike müasir metod ve nezeriyyelerle (sahe nezeriyyesi, valentlik nezeriyyesi, kontekstual tehlike, komponent tehlike, lingvopoetik araştırma ve s.) tehlike *KDG*'un terihle, me'neviyyatla, psihologiya ve etnografiya ile bağı bir sıra problemlerine aydınlığı getire biler.

Bu bahımdan lüğedi terkihişinin şekil ve mezmunca söz grupları-çohme'nalılığı, omonimiya, sinonimlik, antonimlik de yeni bahış bucağı ile tehlike celb edilirse, *KDG* semantik menzeresi tamamlanmış olar.

KDG leksikasının semantik tehlike yazılı ve şifahi Oğuz abidelerinin tarihi-mügayiseli tehlike için mehek daşdır. Bu bahımdan *KDG* leksikası unikaldir.

5. Menşe bahımdan *KDG* leksikası ayrı bir ehemmiyet daşıyır.

Oğuz tarihinin en büyük salnamesi olan *KDG*'un söz hezinesi menşe bahımdan incelenirken ortaya çıkan menzere diggetelayikdir. C. Öztellinin hesablamasına göre *KDG* dilinde 559 ereb-fars menşeli söz işlenmiştir.⁴ Bu sözler daha çoh dini terminler, islami anlayışları ifade eden kelmeler ve termin karakterli diger sözlerdir. E. Piriyevev hemin sözlerin 194-nün farsmenşeli olduğunu müeyyenleşdirmişdir.⁵ Erebfars menşeli sözlerin büyük bir gismi çağdaş Türk dillerinde, o cümleden Azerbaycan türkcesinde bu gün de işlenmektedir.

Gorgudşünaslıkda bele bir fikir mövcuddur ki, erebfars menşeli sözler elyazmaların köçürülmesi ile bağı sonraki elavelerdir. Bir çohu türkce karşılığı ile sinonim kimi işlenen bu sözlerin olduğunu söyleyenler de var.

Şübhesiz ki, dastanın arhaik metninde erebfars sözlerinin olmaması tebiidir. Ancag dastan yazıya alınana geder islam medeniyyetinin te'sirine me'ruz galmiştir.

⁴ C. Öztelli, gösterilen eseri, s. 204-205.

⁵ E. Piriyevev, *Kitabi-Dede Gorgud dastanlarının dilinde fars sözleri* (avtoreferant), Bakı, 1989.

Bu sözlerin elavesi, metne dahil olması türk-islam medeniyetinin oluşması prosesinin in'ikasıdır. Söhbət arhimetnden deyil, mövcud metnden gedir. Her hansı söz abidesinin öz mövcudlug seviyyesinde öyrenilmesi zeruridir. Gorgudşünasların hesablamalarına göre işlenme faizi 85 % olan türk sözleri ve işlenme faizi 15 % olan ereb-fars sözleri *KDG* metninin menşe bahımından leksikasının mehanizmini anlamag için önemlidir.

Gorgudşünaslığda *KDG* leksikasında ermeni sözleri meselesi de var.

Bu bahımdan filologiya elmleri doktoru R. A. Bagramyanın "*Kitabi-Dede Gorgud* dastanlarının dilinde ermeni sözleri" meselesi diggeti celb edir.⁶

Megalenin meğzi ondan ibaretdir ki, gonşu Azerbaycan halgının abidesine ortag heyat tarzine malik ermeni halgının çohlu sözleri keçmişdir. Müellif dastanın mehaz Gafgaz arealına, azerbaycanlılara aid olmasını ermeni sözlerinin varlığında görür. Ve geyd edir: "Bu sözlerin böyük bir gismi helelik mübahiseli olduğu için onların 19-nu gösteririk".⁷

Tedgigatçı hemin sözlerin dastanlarda neçe defe işlendiğini saymış, Azerbaycan türkcesi ağızlarında onları ahtarmış ve ermeni dilinin etimoloji lüğetine söykenerek onların ermeni diline mehsus olması fikrini ireli sürmüşdür. Azerbaycan filologları hemin mekalenin geyri-elmi, gerezli mövgeden yazıldığını açıklayan yazı çap etmişdir.⁸

R. A. Bagramyanın ermeni menşeli hesab etdiyi sözler bunlardır: *al, gut, orğan, gıvanmag ~ güvenmek, gırvaşmag ~ garvaşmag, çürümek, genez, sur, süniük, erguru, goru, şu, dadı, kelisa, haç, tekur, pilon, holi, aznavur*.

Bu sözlerin ekseriyyeti türkmenselidir. Etimoloji araşdırma aparmadan da bunu müeyyenleşdirmek çetin deyil. Hüsüsile Sibir türklerinin dilinde işlenen bu sözler ve onların töremelerinin türkmenseli olması heç bir şübhe doğurmur. Farsmenşeli *kelisa, haç*, yunan-latin menşeli *pilon*, gürcümenşeli *aznavur* ve s. sözlerin sün'i şekilde ermenleşdirilmesi elmi esasdan mehrumdur.⁹

6. *KDG*'ün poetik enerjisi ilk növbede onun söz dünyası ile bağıdır. Sözde me'na kazanan dil fonetik, sintaktik vasitelerini leksikaya söykenerek seferber edir.

Statistik hesablamalara göre, çoh az tegribilikle *KDG*'da 142 bedii te'yin 1294 defe, 48 mügayise 73 defe, 76 metafora 174 defe işlenib ki, bunların türk bedii-estetik zövgünü, tefekkür-düşünce tarihini öyrenmekde çoh mühüm rolü var. Bedii te'yinler ve mügayiseler hem leksik-semantik, hem de sintaktik tehليل ışığında aydınlaşdırılır.

⁶ Bah. *İstoriko-filosofiçeskiy jurnal*, İzd. AN Arm. SSR, No 1 (64), Erevan, 1974.

⁷ Yene orada, s. 173.

⁸ K. Veliyev-F. Celilov, "Kitabi Dede Gorgud'un dilinde ermeni sözleri varmı?", *ADU-nun "Elmi eserleri"* (dil ve edebiyat seriyası), Bakı, 1977, No 5.

⁹ Etraflı bilgi için bah: K. Veliyev-F. Celilov, Gösterilen Megale.

Metaforaların incelikleri ise sırf leksik-poetik tehlilde açılır. Bu metaforalar (*aslan, gaplan, ejderha, toğan, Ezrayıl, tulu guşun yavrusu, gulunum oğul, gatı gezeb, dadlı can, gan yaş, görür gözüm aydını, sası dinli kafir ...*) mecazlaşma seviyyesine, mecazlıg gücüne ve zerifliyyine göre ayrıca tedgigat sahesi kimi seçilen örnekleridir. Poetik leksikadan danışarken her sözün arhasında dayanan tecrübeni, düşünce özünemehsusluğunu nezere almag vacibdir. Söz ile eşya, anlayış arasında eynileşme münasibeti *KDG* leksikası için tamamile tebiidir. *KDG* sözleri oğuzların ictimai kosmosu için helledici ehemmiyet kesb edir. Bu bahımdan müasir ohucu için metafora kimi gavranılan söz *KDG* dövründe öz me'nasında işlenmesi ganununauyğundur. Müstekil me'nadan yaranan mecazlaşma yolunun spesifikliyyini nezere almadan *KDG* leksikasını öyrenib derk etmek olmaz. Bu bahımdan *tat eri banladığda, ulaşıban sular taşsa, Ezrayıl bir gögerçin oldu, ay yıldırım* ve s. kimi metaforik birleşmelerde müstegil me'na ile mecazi me'nanın serhedleri degig müeyyenleşdirilmemiştir. Sözün me'nasını açmag için bu günden tarihe deyil, tarihten bu güne bahmag zeruridir. Sözün me'na yükünün deyişmesi dildahili ve dilharici amillerle bağı olduğu için onların tehlil medodu, üsulu da fergli nögtelerle ortaya çıhmalıdır. Sözleri dilin ümumi ganunları ile yanaşı, bir de ferdi, özünemehsus kanunauyğunluklar da deyişir ve yönlendirir.

Mehz bu mecazlaşma ve çohme'nalığa sökenilme dilde, o cümleden *KDG* leksikasında ayrıca yeri olan frazeoloji birleşmelerin yaranmasında temel funksiya daşıyır.

7. Dilde frazeoloji birleşmeler ikinci nominasiya-adlandırma funksiya daşıyır. Ye'ni bir me'nada sözün mecazi yükü başga anlamlı sözü ekspressiv amacla yeniden adlandırır, neticede daha güvvetli münasibet funksiya forma ve mezmunca yeni dil (nitg) vahidini ortaya çıkarır. Sözün mecazlanma imkanı, gücü, potensialı frazeoloji vahid için zemindir.

KDG leksikasında da metaforik deyim terzi, ferdi poetik deyim üslubu, ifade özünemehsusluğu, milli-etnik ekspressivlik, münasibet biheyviorizmi frazeoloji vahidlerin yaranmasının esas motifleridir.

Dilçilik edebiyatında ideoma, ibare, atalar sözü, hikmetli söz ve zerbü mesel adı altında beş yere bölünen frazeoloji vahidleri biz ideoma ve ibarenin garşılığı olarak işletdiyimiz deyim termini ile ifade etmeyin terefdarıyığ. Atalar sözlerinin dahilinde onları gruplaşdırmag, ferdi elametlerine göre tesnif etmek olar.

KDG dilinde işlenen alhışlar, garğışlar da frazeoloji vahidlerin içerisinde tehlil oluna biler.

Bunu da nezere almag lazımdır ki, frazeoloji vahidler, hüsusile atalar sözleri, alhışlar, garğışlar ve andıçmeler çohsepkili tehlilin predmetidir. Eyni vahidler folklorşünaslıg, elece de poetik sintaksis, etnolingvistika, psiholingvistika metodları bahımından tehlil olunur.

KDG da frazeoloji birleşmelerin esas növlerinin örneklerini nezerden keçirek:

Ava binmek, av çığırtmag, agın vermek, sağrag sürmek, dırnag yüze çalmag, ağ çıharıb gara geymek, ala yorğan altında söyleşmek, eleyk almag, aşağı gulpa yapışmag, at yelesine düşmek, at tuşağını vurmag, ayağı toprağına salmag, balçığa batırmag, baş yarağı, beli gurumag, bir -iki dememek, canı seyaranda olmag, dirim ganı, dirim ganını almag, dogguzunu bir yerine saydırmag, dün gatmag, el galdırmag//el götürmek, eli ele çalmag, el yahasında olmag, el gavuşdurmag, el uzatmag, gen eteye dar goltuğa gısılmag, gen yazıyı dar göstermek, gözüne durmag, gaba sarıg götürüb yere çalmag, ganına susamag, gapıyı goyub bacadan kaçmag, kedisi mavlamag, gılinc gınınu doğramag, oyun göstermek, barmag götürmek, yazıya girmek, yuharı gulpa yapışmag, yüzü-gözü belirmemek, ünü Rumdan Şama çavlamak, guş oluban uçmag, gısrığa binmek, dolu düşmek, Galın Oğuz arhası, acı sözü yügrek, acı dırnag yaş, acı söz, dadlı can, gan yaş, görür gözüm aydını, bağı sarsılmag, yüreyi dağlanmag, gan terletmek, köksünde oynatmag, oda yakmag, gan gaşanmag, bağı göynemek, guş yürekli, ağız dilden, gan damarları gaynamag ...

KDG dilindeki atalar sözleri:

- Ağır yükler zehmin gatur bilür.*
Ağlamagla nesnemi olur?
Adam içmez acı sular sızınca, sızmasa yeg.
Ayrı-ayrı yollar izin deve bilür.
Aldayuban er tutmak övret işidir.
Allah-Allah dimeyince işler önmez.
Alp ere gorgu vermek eyib olur.
Alp er erden adın yaşurmag eyib olur.
Ana haggi, Tanrı haggi.
Arı könlde pas olsa, şerab açar.
Aslan enigi yine aslandır.
Ata adını yürütmeyen hoyrat oğul, ata belinden enince, enmese yeg.
Ata adın yürüridende dövletlü oğul yeg.
Ata dururken oğul elinmi öperler?
At ayağı külük, ozan dili çevik olur.
At gulağı sağ olur.
At işlemese, er ögünmez.
At işler, er öginiür.
At yemeyen acı otlar bitince, bitmese yeg.
Baba malından ne faide, başda dövlet olmasa.
Baş esen olsa, börk bulunmazmı olur?
Başıma kahınc, yüzüme tohınc.

Bir dama direk ururlar, ol dama dayag olur.

Bir yigidin Garadağ yumrusınca malı olsa, yağar durar, teleb eyler, nesibinden artuğun yeye bilmez.

Bu dünyayı erenler aglla bulmuşlardır.

Çıhan can gerü gelmez.

Daim geldiğinde dursa, devlet yahşı.

Devece büyümişsen, köşece aglın yog.

Depece büyümişsen, darıca beynin yog.

Doğrı yolu görerken, egri yoldan gelmeyelim,

Dövlötlü oğul gopsa, ocağının közidir.

Dövlötsiz oğul gopsa, ocağının külidir.

Dünle karvan köçdügin turğay bilür.

Elagibet, uzun yaşın ucı ölüm, ahırı ayrılığ.

Ezelden yazılmasa, gul başına geza gelmez.

Erin ağzın yeynisin at bilür.

Er, erden adın yaşurmag eyib olur.

Er malına gıymayınca adı çıgmaz.

Er comerdin, er nakesin ozan bilür.

Eski donun biti, öksüz oğlanın dili acı olur.

Eski panbug bez olmaz.

Ecel ve' de irmeyince kimse ölmez.

Gelimli, gedimli dünya! Son ucı ölümlü dünya!

Genez yerler çemenlerin gulan bilür.

Gen gapuyı godı, dar bacadan kaçdı.

Getdikde yerin otlagların keyik bilür.

İyegülü ulalur, gapurğalı böyür.

İssüz yerin gurdı kibi ulaşdılar.

Galaba gorhudar, derin olsa, baturar.

Garavaşa don geyürsen, gadın olmaz.

Garagoç atlar esen olsa, gulun doğar.

Garagoçlar karısa, küriim vermez.

Gara eşek başına uyan ursan, gatır olmaz.

Gardaşlu yigitler galar-gopar olur.

Gardaşsız miskin yigit ensesine yumrug dokunsa, ağlayuban dört yanına bagar olur.

Garı düşman dost olmaz.

Gadir Tanrı vermeyince er bayımaz.
Gedemi gutsuz gelin deyince, udsuz gelin desünler.
Gız anadan görmeyince ögüt almaz.
Gızların yolu evveldir.
Gırımından dönmese, kaçmasa, erlik yahşı.
Golça gopuz götürüb elden-ele, beyden-beye ozan gezer.
Gonuğı gelmeyen gara evler yığılsa yeg.
Gurd yüzi mübarekdir.
Kişi goynunda yatan halalına sirrin demezmi olur?
Könlin yuca tutan erde dövlet olmaz.
Kül depecik olmaz.
Men aşğa gulpa yapışuram, sen yugarı gulpa.
Ne yerde sırlur varsa , çeken bilür.
Oğuzun arsızı türkmanın delüsine benzer.
Oğlan guş yürekli olur.
Oğul atadan görmeyince süfre çekmez.
Oğul atanın yetiridir, iki gözünün biridir.
Ölen adam dirilmez.
Ögünmekle övret er olmaz.
Su Hag dizarın görmüşdür.
Tanrının birliğine yogdur güman.
Tekebbürlük eyleyen Tanrı sevmez.
Ulaşuban sular daşsa, deniz dolmaz.
Yad oğulu sağlamagla oğul olmaz, böyüyende salur geder, gördüm dimez.
Yalnuz yigit alp olmaz Yovşan dibi berk olmaz.
Yapağlu gögce çemen güze galmaz.
Yapa-yapa garlar yağsa, yaza galmaz.
Yayanın umudı olmaz.

KDG dilinde alhiş, kargış ve andıçmeler

Ağız açub öger olsam, üstümüzde Tanrı görkli.
Tanrı dostı, din serveri Mehemmed görkli.
Mehemmeldin sağ yanında namaz gılan Ebubekr siddig görkli.
Ahır sipara başıdur "emme" görkli.
Hecasınlayın düz ogunsa, yasin görkli.
Gilic çaldı, din açdı şahı-merdan Eli görkli.

Elinin oğulları -peygamber nevaleleri- Kerbela yazısında yezidiler elinde şehid oldu Hasan ile Hüseyin iki gardaş bile görkli.

Yazılıb-düzilib gögden endi Tanrı elmi Gur'an görkli.

Ol Gur'anı yazdı-düzdi, ülemalar öğrenince köydi-biçdi, alimler serveri Osman Üffan oğlu görkli.

Alçağ yerde yapılubdur Tanrı evi Mekke görkli.

Ol Mekkeye sağ varsa, esen gelse sidğı bütün Hacı görkli.

Sağış gününde ayna görkli.

Ayna günü ohuyanda hütbe görkli.

Gulag urub dinleyende ümmet görkli.

Minarede banlayanda fegih görkli.

Dizin basub oturanda halal görkli.

Dölümünden ağarsa, baba görkli.

Ağ südin doya emzirse, ana görkli.

Yanaşub yola girende gara bucur görkli.

Sevgili gardaş görkli.

Yanal ala ev yanında dikilse gerdek görkli.

Uzunca tenefi görkli.

Oğul görkli.

Kamusına benzemedi cümle alemleri yaradan Allah Tanrı görkli.

Gadir senin alnına gada yazsın.

Agar senin suların Gazılığ dağı, agar kibi, agmaz olsun!

Ağ alnunda beş kelme dua gıldug, gebul olsun!

Ağ birçeklü anan yeri behişt olsun!

Ağ sagallu baban yeri uçmağ olsun!

Ağanuzun etmegi size halal olsun!

Ağır sancag götürende müselmanlar arhası olsun!

Ağzın gurusun.

Andan dehi sizi Allah saklasun!

Azub gelen gezayı Tanrı sovsun!

Biter senin otların Gazılığ dağı, biter iken, bitmez olsun!

Bu ad bu yigide gutlu olsun!

Çalırsan, elün kurısun!

Dövletiniz payende olsun!

Duz-çöreyine and olsun.

Elün var olsun!

Hag yandıran çirağın yana dursun!

Halal çöreyine and olsun.

İleyünüzde çalub-ayıdan ozan olsun!

On otuz on yaşınız dolsun!

Sağlık ile sağincın, dövetin Hag artırsun!

Uğurun açığı olsun!

Yığışdırsun-durışdırsun, günahınızı adı görkliü Mehemmed Mustafa yüzi suyına bağışlasun!

Yigitligüm seni tutsun.

Yüzünüz ağ olsun!

"Amin!" deyenler dizar görsün!

Adını ben verdim, yaşını Allah versün!

Ağ südini anam mana halal eylesün!

Allah Taala sana bir oğul (gız) versün!

Allah Taala sana bir oğul vermiş, tuta versün!

Anun bebekleri yetsün!

Dağlardan aşar olsa, Allah Taala senin oğluna-aşut versün!

Gadir Allah yüzün ağ etsün!

Galabalıg kafire girende Allah Taala senin oğluna fırsat versün!

Ganlu-ganlu sulardan keçer olsa, keçit versün!

Gara ölüm geldiğinde keçit versün!

Ne gelürse, benim sağıma gelsün!

Ocağına buncılayın övret gelsün!

Ol öğdügüm yuca Tanrı dost oluban meded irsün!

Gaçar senin keyiklerin, Gazılıg dağı, Gaçar iken gaçmaz olsun, daşa dönsün!

Dilün çürüsün!

Dürtişerken ala gönderin ufanmasın!

Allah veren umudun üzülmesin!

Hak size yaman getürmesin!

Ahır-sonı arı imandan ayırmasun!

Ecel geldiğinde arı imandan ayırmasun!

Gamın akan görkli suyun gurımasun!

Ganadların ucları gırılmasun!

Oğulla garındaşdan ayırmasun!

Yarımasun-yarçımasun.

Yer kibi kertileyin, toprag kibi savrılaysın, gılcıma doğranaysın, ohuma sancılayın, oğlum doğmasun, doğarsa, on güne varmasun.

Yerlü gara dağların yığılmasun!

Anun kibinin bebekleri yetmesün.

Çalışanda gara polat uz gılcın gedelmesün!

Çaparken ağ-boz atın büdremesün!

Gadir Tanrı seni namerde möhtac eylesesün!

Kölgelice gaba ağacın kesilmesün!

Ocağıma buncılayın övret gelmesün.

Ağzın için öleyim.

Allah sevindirsün sizi!

Allah Taala meni garğayıbdır.

Allaha şükr eyledi.

Anamın halal südü haggi.

Bu evi harab olası.

Çırağının şö'lesi haggi.

Dilün için öleyim.

Elagibet, uzun yaşın uci ölüm, ahırı ayrılığ.

Elün kurısun, parmagların çürüsün, hey, donuz oğlu, donuz.

Evvel-ahır uzun yaşın uci ölüm.

Gara başım gurban olsun sana!

Gerçeklerin üç otuz on yaşını doldursa yeg.

Gopuz haggi...

Göygülere gurban ol.

Gutlu olsun dövletinüz!

Kerem eyle, Allah eşgine.

Nolaydı, bu öleydi.

Oğlı-gızı olmayanı Allah Taala garğayıbdır, biz dehi garğarız.

Oynarsan-oynamazsan, cehennemde oyna.

Sağ-esen varub gelesen.

Süfrenin nemeti hakkı.

Tanrı bunun simüzün de alsun, aruğın da.

Yaradan Allahdan meded.

Yaradan haggi için!

Yaranlar, sizi Haggâ ısmarladım!

Yoluna gurban olayın!

Örnekleri verdiğimiz frazeoloji birleşmelerin mühtelif dilçilik metodları ile (ehate prensibi, tarihi-mügayiseli metod, struktural tehlil ve s.) tedgigi Türk dillerinin mahiyetini, milli-etnik psikologiyanı, forma ve me'na problemlerini ortaya goya biler.

8. *KDG* dilinde söz yaradıcılığı problemi leksika ile morfologiyanın (gismen de morfonologiyanın) kesişme sahesinde yerleşir.

Söz yaradıcılığı modelleri esasında addüzelden, fe'ldüzelden şekilçilerin kökle vehdetde ayrı-ayrılığda semantik-grammatik tehlili türk dillerinde söz yaratma sisteminin özünemehsusluğunu ortaya goya biler.

Bu ayrı bir araşdırma mövzusu olduğu için biz *KDG*'da söz yaradıcılığı sistemi üzerinde dayanmırığ.

9. *KDG* leksikası türk dillerinin gedim kesiyinin çoh marağlı bir seviyyesi kimi türk dilçilik paleontologiyasını öyrenmekde en mühüm gaynaglardan biridir. Türk dillerinde lehce ve ağızlarında bu gün de yaşayan *KDG* leksikası türk dillerinin etimoloji lüğeti için de zengin menbedir.

KDG'nın söz dünyası öz sirrini hele tam açmayıb. Bu sirri çağdaş gorgud-şünaslığın açacağına şübhemiz yohdur.